

הקדמה

לשוננו לעם – "מדור לעניני הלשון העברית" – התפרסם בגיליונות יום שישי של עיתון "הארץ" בקביעות החל בשנת תרצ"ג (1932) במשך למעלה מחמש עשרה שנים – עד שנת תש"ח, ובסך הכול הופיע כ-600 פעמים. הוגה המדור ומייסדו – כך עולה ממה שנכתב במדור עצמו – הוא חיים נחמן ביאליק (ראו להלן קטע 124), ששימש נשיא ועד הלשון עד מותו בשנת תרצ"ד, והוא אף העניק למדור את שמו (ראו קטע 96).

שלושה נשאו בעול עריכת המדור: אברהם אברונין, מרדכי אזרחי וישראל יהודה אדלר – ככתוב בראשי המדורים (עד שנת תרצ"ט): "בעריכת א. א. א. אברהם אברונין (1869-1957) היה חבר ועד הלשון משנת תרפ"ו ולימים חבר כבוד של האקדמיה ללשון העברית. הוא היה כלשן וחוקר ספרות, פרסם מילואים למילון בן-יהודה ולקונקורדנציה לתנ"ך של מנדלקרן והתפרסם במחקריו על הלשון ביצירת יל"ג וביאליק. מרדכי אזרחי (קרישבסקי; 1862-1951) היה חבר ועד הלשון משנת תרפ"ו ופעיל בוועדות למונחי הזואולוגיה, החקלאות והצמחים ובוועדות ללשון העיתונות ולתקנת הלשון. הוא היה מורה ומנהל, מן הראשונים שלימדו את מדעי הטבע בעברית, וממייסדי "אגודת המורים". יש"י אדלר (1870-1948) היה חבר פעיל בוועדה לתקנת הלשון ולשיפורה, שהייתה אחת מזרועותיו של ועד הלשון. הוא היה מורה ומנהל, לימד בשיטת "עברית בעברית" וכתב ספרי לימוד.

הרבה ממה שנכתב ב"לשוננו לעם" היה פרי עטם של עורכיו. הם ערכו טורים קבועים, כתבו מאמרים, השיבו על שאלות, הביאו מהחלטות ועד הלשון, העירו בשולי מאמרים, הגיבו והתווכחו על דברים שפורסמו במדור או במקומות אחרים. עוד הרבו לכתוב שבתו ויס (בעל הטור "בבית גנזינו" עד שנת תרצ"ה), אברהם אשר פיינשטיין ושלמה מיליקובסקי (בעיקר כתבו את הטור "טעויות סופרים" משנת תרצ"ז ואילך) והרב א"ד ברקובסקי. אנשי לשון בולטים ופעילים בוועד הלשון תרמו למדור – יצחק אבינרי, יצחק אפשטיין, זאב בן-חיים, יעקב ברלינר (בניאל), יהודה גרוזובסקי (גור), צבי הר-זהב, נפתלי הרץ טורטשינר (טור-סיני), חנוך ילון, דוד ילון, משה צבי סגל, יצחק פרץ, יחזקאל קוטשר, יוסף קלוזנר, יהושע חנא רבניצקי ואחרים. כותבים רבים אחרים מילאו את טורי המדור – מי במאמר יחיד ומי בסדרת מאמרים, מי בהצעה או בתגובה ומי בהערה או בשאלה. יוצרים הגיבו על ביקורת שנמתחה על כתיבתם, כשאל טשרניחובסקי וי"ד ברקוביץ. המדור שימש כתובת לשאלות ולהצעות של אנשים ונשים מרחבי הארץ, ובהם בעלי מקצועות שונים, מורים, חקלאים ועוד. הם שאלו על מונחים, על שימושי לשון, על תרגום לעברית של מילים וביטויים, על דקדוק ועל משמעות של מילים.

המדור הוא מראה מהימנה למדיי לנעשה בתחום הלשון במהלך שנות פרסומו: בשנות השלושים משתקפת בו פעילות ערה ותוססת – שאלות רבות מן הציבור, הצעות והערות, מאמרים חוצבי להבות על תופעות של עברית התקופה, תגובות על מאמרים, ויכוחים הנמשכים ממדור למדור. בכל אלו משתתפים כותבים רבים. בשנותיו הראשונות של המדור הוא אף משמש במה לפרסום החלטותיו ופעולותיו של ועד הלשון. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ובמהלכה – התמעטו שאלות הציבור ואף קשת הכותבים הצטמצמה, והמדור עסק בעיקר בביעור שיבושי לשון בעיתונות. משנת תש"ה, בד בבד עם פרסום המדור בעיתון "הארץ", החל ועד הלשון להוציא לאור קונטרסים שנשאו את אותו השם "לשוננו לעם". בראשונים שבהם פורסמו מאמרים מן המדור שב"הארץ" ובהמשך פורסמו מאמרים שנכתבו במיוחד לקונטרסים. וכך נעשה "לשוננו לעם" כתב עת לעצמו – תחילה בהוצאת המזכירות המדעית של ועד הלשון ואחר כך של האקדמיה ללשון העברית.

* * *

בספר שלפנינו מובא לקט של 425 קטעים מתוך למעלה מארבע מאות מדורים שהתפרסמו עד שנת תש"ה. ארבעת המדורים הראשונים (א-ד) מובאים בשלמותם. מכאן ואילך מובאים קטעים נבחרים. לא נכללו בלקט מאמרים ורשימות שהתפרסמו באכסניות אחרות, ובעיקר בכתב העת "לשוננו" ואחר כך גם בקונטרסי "לשוננו לעם". כמו כן לא הובאו מרבית הטורים בעלי האופי הרשימתי: הטורים הקבועים שכונסו בהם מובאות מספרות חז"ל; רשימות של תרגומים מידיש מספרו של ליבל טויבש "תלמודישע עלעמענטען אינ'ם יידישען שפריכווארט" ומשל י"ד ברקוביץ; טורים של תיקוני לשון לסוגיהם (שהתבססו בעיקר על קטעי משפטים מנאומים, מספרים ומעיתונים). מתוך הרשימות של

* להוציא הפסקה משלהי שנת תרצ"ג ועד ראשית שנת תרצ"ה.

תיקוני הלשון שפרנסו את רוב המדורים מובאים לעתים פרטים מסוימים - בעיקר כאלה שעוררו תגובות במדורים הבאים.

המדורים במלואם וברציפותם שמורים בארכיון האקדמיה ללשון העברית בצילום מן המקור.* הם מוספרו בסדר רצוף על פי הופעתם שבוע בשבוע. בספר מובאים קטעים אך מכשני שלישים מן המדורים (כ-270), ועם זאת נשמר מספור המדורים כפי שנקבע בארכיון, והוא מצוין לצד תאריך המדור באותיות. הקטעים שנבחרו מוספרו בסדר רץ לצורך ההתמצאות בספר, וכן לצורך ההפניות והמפתחות.

הקטעים מובאים כלשונם, ככתיבם וכפיסוקם במקור. בעקבות בדיקה דקדקנית של מראי המקומות תוקנו במידת הצורך טעויות שנפלו בהם וכן ציטוטי פסוקים משובשים. כמו כן הושלמו מראי מקומות חסרים. כל מה ששונה מטקסט המקור (חוץ משגיאות דפוס אחדות) או נוסף עליו נתון בסוגריים מרובעים. בשולי הגיליון נרשמו הערות על מראי מקומות שלא נמצאו, על בעיות בנוסח המובאות והערות הבהרה במידת הצורך.

הרבה מן העניינים הנדונים במדור הוכרעו לימים בוועד הלשון או באקדמיה ללשון העברית. כך הם הכתיב והתעתיק, וכן שאלות דקדוק מערכתיות ונקודתיות וענייני מינוח. גם עניינים שלא נדונו ולא נפלה בהם הכרעה - לעתים קרובות נקבע בהם מנהג הדוברים, וכיום אין הם שנויים במחלוקת עוד. אין אפוא לראות בדברים הנאמרים בקטעים סוף פסוק; הם משקפים את דעת כותביהם בזמנם. במקומות אחדים הוער בשולי הגיליון על החלטות מעודכנות של האקדמיה ללשון העברית בעניינים הנדונים.

עוד ימצאו המעיינים בשולי הגיליון הפניות מקטע לקטע - במקום שיש עניין משותף, או תגובה על הנאמר בקטע אחר וכיו"ב.

את הלקט משלימים מפתחות: רשימת הקטעים על פי סדרם - כותביהם ונושאייהם; מפתח הכותבים ומפתח קיצורי שמותיהם; מפתח עניינים; מפתח המילים והצירופים. כל אלו נועדו לסייע למעיינים למצוא את מבוקשם.

מבחר תצלומים ואיורים המשקפים את התקופה שולבו בין הקטעים. מקורותיהם מובאים ברשימת התצלומים והאיורים בחלק המפתחות.

* * *

בחדש אב תשנ"ו פנתה ברכה דלמצקי-פישלר, חוקרת הספרות החדשה במפעל המילון ההיסטורי, לנשיא האקדמיה פרופסור משה בר-אשר בהצעה לכנס את מדורי "לשונונו לעם" בארכיון האקדמיה ואף להביאם לדפוס. הרעיון יצא מן הכוח אל הפועל במכון מזי"א של האקדמיה ללשון העברית. אנשי הארכיון הציוני המרכזי - עוזית יואב, בתיה לשם, אבי צברי וסימון שליאכט - סייעו באיתור גיליונות אבודים של עיתון "הארץ". חנן בירנצווייג מ"מכון שוקן" שעל יד בית המדרש לרבנים באמריקה אפשר לעיין בגיליונות המקוריים של העיתון.

הקלידה את המדורים מסרטי הזיעור דורית גנות-לוינגר. עובדי מחלקת ההשאלה של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ובייחוד שלמה גולדברג ומשה קנה, השתדלו בכל מאורם לסייע.

עובדי מכון מזי"א - שרית גורמס, גרשון לנצברג, איריס מאירי-שניר, מרב מילה, סיגל נתן ואילן עזרא - עמלו על הכנת החומר לדפוס. איש האקדמיה ד"ר אורי מלמד קרא את כל החומר והגיהו. עוד רבים וטובים סייעו בהשלמת מידע, בבירור מקומות מוקשים ובבדיקת מראי המקומות, ובהם עובדי האקדמיה למדוריה.

פרופסור יוסף עופר קרא בעיון את המדורים והמליץ על הקטעים שייכללו בלקט. אסתר גולדנברג סייעה רבות בפיענוח שמות הכותבים ואף בן-ציון פישלר סייע בכך.

טלי בן-יהודה, מנכ"לית האקדמיה, וליזה מוהר, מרכזת מדור ההוצאה לאור של האקדמיה, ליוו את הפקת הספר.

יבואו כל העושים במלאכה על הברכה ועל התודה.

שלמי תודה לאפוטרופוס הכללי ולעובדי משרדו על העמדת כספי "קרן גור" לעריכת המחקר והוצאתו לאור של ספר זה.

תודה שלוחה לעיתון "הארץ" על הרשות לפרסם את הקטעים.

העורכות

* חלק גדול מן החומר הוקלד ושמור בקובצי מחשב באקדמיה ללשון העברית. מן המהדורה המוקלדת הושמטו הרשימות שנמנו בפסקה הקודמת, להוציא את הטורים של תיקוני הלשון. במהדורה זו נערכו כמה שינויים מן המקור, בעיקר בפיסוק ובמראי המקומות.